

FRANO GETALDIĆ KRUHORADIĆ (1650—1719)

Nada Beritić

Kada je Fran Kurelac 1868. godine objavio u Zagrebu pregršt »porugljivih i pastirskih« pjesama ponajviše dubrovačkih, prikupljenih iz raznih rukopisa »starijih i novijih«,¹ našla se među njima i jedna pjesma Frana Getaldića,² dubrovačkog pjesnika iz druge polovine XVII i početka XVIII stoljeća. U komentaru (Pripomenak) koji prethodi pjesmama Kurelac je za Getaldićevu pjesmu zapisao ovu primjedbu: »Kad uzmeš, tko je bio Maroje Ghetaldi, muka ti je ovu pjesan pročitit, er je iz nje vidjet, kako je ta kuća propala«. ³Poređujući Marina Getaldića, dubrovačkog matematičara, fizičara i astronoma s početka XVII stoljeća, koji se svojim djelima proćuo u učenicim evropskim krugovima s Franom Getaldićem i njegovim pjesničkim zapisom s kraja tog istog stoljeća, Kurelac očito nije mislio samo na osnovni motiv Getaldićeve pjesme. U Kurelčevoj zbirci pjesma nosi naslov *Kad se sa ženom svadio*, Getaldić je poemi dao opisni naslov na talijanskom jeziku *Avvertimento salutare ed efficace per quelli che vogliono ammogliarsi*,⁴ dok je u *Starim piscima hrvatskim* objavljena pod imenom *Ženidba oli vježbanje onijema koji se hoće vjeriti i ženiti*⁵ i već se po tim kraćim i dužim nazivima može dokućiti da joj je okosnica žena kao braćni drug i ženidba kao braćna zajednica muškarca i žene. Getaldić je insistirao u poemi na negativnim iskustvima života u braćnoj zajednici, a mnoštvo je stihova kao ubojite strijele uperio protiv žena, uzročnika mnogih nevolja u braćnom životu. Međutim, Kurelac je bez sumnje imao na umu drugu stranu poeme, i to upravo niže navedene stihove koji su ga ponukali na poredbu između znaćaja i dostojanstva jednog Marina Getaldića i stanja u kojem je zatećen njegov mlađi sugrađanin, pripadnik istoimene porodice:

Vlastelin sam tužan što samo ne prosi,
bolje je bit sužan u galiji ki vozi,
er ćovjek bez mjedi dobrzo na smrt gre,
mlađahan osijedi, ćestokrat na dan mre;

svak ti je nevjeran, od tebe svak bježi,
kako pas ki je istjeran kad na te pak reži.
Uboštvo svak goni, svak silom podnosi,
pače još i oni ki s štapom svej prosi.

Kada je Kurelac pripremao svoju zbirku pjesama i pisao komentare za svaku od njih, još nisu bili proučeni pa ni korišteni svi oni arhivski i ostali podaci što će mnogo kasnije ukazati na presudne događaje koji su potresali Dubrovačku Republiku u XVII stoljeću i stvorili tako upečatljivu razliku između njegova početka i kraja. Posljedice tih potresa i promjena osjetili su ne samo članovi porodice Getaldić — kako je, čini se, mislio Kurelac — nego dubrovačka vlastela uopće, čitav taj vladajući sloj stare Republike koji se nekoliko stoljeća koristio prednostima i uživao plodove svoje političke i ekonomske prevlasti.

Najočitije i najprije se ukazalo slabljenje ekonomske moći dubrovačke vlastele. Postepeno su svi veći trgovački poslovi koji su se odvijali kopnenim a osobito pomorskim putovima i bili nekoć privilegij vlastele, prelazili u ruke imućnijih dubrovačkih građana. Unosna trgovina umnožavala je njihov novčani potencijal pa su i oni počeli ulagati novčana sredstva u strane zavode, u kupnju brodova i gradnju novih, u otkup vlasteoskih posjeda, u gradnju kuća i prisvajanja onih vlasteoskih pošto su dotadašnjim vlasnicima isplaćivali pozamašne pozajmice.⁶

U službenim knjigama Dubrovačke Republike registrirano je čitavo mnoštvo zahtjeva kojima pojedini članovi vlasteoskih obitelji traže dozvolu da prodaju dio imanja ili da ga založe kako bi prikupili potrebna sredstva da udome svoje sestre i kćeri, opreme ih u samostan ili jednostavno ne navodeći nikakva razloga kad ih je životna potreba na to ponukala.⁷

To ekonomsko slabljenje i siromašenje dubrovačke vlastele Frano Getaldić, pripadnik toga istog staleža, izrazio je na svoj osebujan način — u stihovima — možda zornije i impresivnije od ekonomskih pokazatelja i službenih dokumenata.

Iste godine kad je Kurelac objavio Getaldićeovu pjesmu, u almanahu *Dubrovnik* štampan je i Getaldićev epigram *Najteža pokora*,⁸ a iduće 1869. godine, u *Molitveniku O. Ignjata Akvilinija* koji je objavljen u Mlecima Getaldićeve *Versi od muke Isukrstove*.⁹ Ali osim ovih pjesničkih sastava, znalo se za još jednu Getaldićeovu pjesmu, iako neobjavljenu, *Zgovor duše bogoljubne valjda* i zato jer ju je dubrovački biograf Sabo Dolci,¹⁰ a za njim i ostali,¹¹ spomenuo u kratkoj Getaldićevoj biografiji. Tek kad je prof. Kolendić upozorio na jedan rukopis iz biblioteke don Luke Pavlovića za-pravo »dviye sveske poezije dubrovačkog patricija Frana Šimunova Getaldića«,¹² bilo je moguće razmotriti i ocijeniti i te »nepoznate stihove« Getaldićeve a s njim zajedno upoznati bolje i samog autora za koga je Dolci u spomenutoj biografiji napisao da mu ne pripada posljednje mjesto među »ilirskim« pjesnicima.

Frano se rodio naizmaku prve polovine XVII stoljeća, 7. VIII 1650. godine,¹³ kao najmlađe dijete Sima Getaldića. Nadimak Kruhoradić koji spominje Dolci u svojim *Fastima* i D. Luka Pavlović u dopuni Getaldićeve

zbirke stihova Frano je naslijedio od oca Sima uz kojeg se taj nadimak vezuje.¹⁴ Majka Ore iz porodice je Lukarevića koja će, upravo s njenom braćom Franom¹⁵ i D. Petrom, stonskim biskupom,¹⁶ izumrijeti da bi na njeno mjesto u redove dubrovačke vlastele bila primljena antuninska porodica Božidarević.¹⁷ Postepeno je i imanje Lukarevića prešlo u ruke Getaldića. Zemlje i kuće u Zatonu i na Šipanu donijela je Ore u miraz,¹⁸ a od braće je naslijedila kuću s vrtom u Gružu, imanje u Rijeci dubrovačkoj, još neke zemlje na Šipanu te veliku kuću u gradu u predjelu Pustijerna.¹⁹ Kako je Franov stariji brat Mato, rođen 26. V 1646,²⁰ pristupio mljetskoj kongregaciji sv. Benedikta pod imenom Alfonz Bazilio, to je i njegov dio imetka pripao Franu da o njemu brine i da ga uživa zajedno s ostalim članovima porodice.²¹ Istina, dio imanja i hiljadu dukata odnijela je Franova sestra Marija, rođena 27. X 1648,²² kada se 3. II 1669. godine udala za Đura Seka Buća.²³

Upravo u vrijeme kad je Frano dosegao godine da pođe u školu, dubrovačka je vlada povjerila cjelokupan odgoj i obuku mladeži isusovačkom redu čiji su predstavnici, u okviru svoje rezidencije, obavljali nastavu privatno, neslužbeno već čitav niz godina. Tako je Frano među prvima počinjao reformiranu dubrovačku školu ustrojenu prema jedinstvenim principima i programima koji su bili obavezni za sve škole toga tipa.²⁴ Je li u tim mladim godinama dok se još školovao pisao pjesme, ljubavne, naravno, kao što su to radili mnogi Dubrovčani i prije i poslije Frana, kako oni koji su ostavili traga na književnom polju, tako i oni koji se nisu afirmirali kao pjesnici, nije nam na žalost poznato. Ako ih je pak i pisao, vjerojatno im i sam nije pridavao značenja kad ih nije uklopio u svoju zbirku stihova i proznih sastava. Ali gotovo sa sigurnošću možemo ustvrditi da je imao ljubavi i smisla za dramsku riječ, za scensku umjetnost kad je već sa šesnaest i po godina bio član jedne amaterske kazališne družine dubrovačkih plemića koja je nastojala zabaviti dubrovački puk i obilježiti karnevalske dane izvedbom jedne komedije pred Kneževim dvorom 17. II 1667. godine. Ne znamo, istina, o kojoj je komediji bila riječ, ne znamo ni ime družine ako ga je imala, a i ono što nam je poznato, možemo zahvaliti jednoj odluci dubrovačkog Malog vijeća. Samo jedan dan prije izvedbe komedije Malo vijeće izglasalo je odluku koja je obavezivala sve članove spomenute kazališne družine da pri izvedbi komedije »ne spominju ni jednu od živih osoba, ni muškarca, ni ženu, ni iz redova kršćana, ni Jevreje«. Za slučaj da se članovi družine ogluše, predviđena je bila kazna od mjesec dana strogog zatvora. Odluka je odmah saopćena četvorici članova družine, među kojima je bio i Frano Getaldić.²⁵ Događalo se, naime, da su glumci prema sugestiji samog autora komedije, a ponekad i bez njegove privole, improvizirali na sceni razne dopune i na taj način obogaćivali postojeće komične zaplete aluzijama na konkretne ličnosti i događaje. Nisu to uvijek izvodili s mjerom, diskretno, nego često bezobzirno ne prezajući da preuveličaju mane i slabosti pojedinih, da ih izvrgnu ruglu i čak nazovu njihovim pravim imenima. Naravno, da su takve pojave dovodile do međusobnih obračuna, optužbi i sudskih procesa. Zato su dubrovačke vlasti takvu praksu zabranjivale i glum-

cima prije same izvedbe, kao što je netom spomenuti slučaj, predočavali zabrane i kazne koje ih za neposluh čekaju.²⁶

Kakav god da je bio doprinos Frana Getaldića, vjerojatno najmlađeg među glumcima družine dubrovačkih plemića u toj kazališnoj predstavi, valjda prvoj u kojoj je učestvovao, nije mu se zadugo pružila prilika da svoje glumačke sposobnosti još bolje iskaže, a svoje mladenačke sklonosti još jače razvije. Za nepuna dva mjeseca od izvedbe komedije snažan potres gotovo je razorio Dubrovnik i zaustavio život u njemu. Među žrtvama potresa bio je i knez Republike Simo Getaldić, Franov otac.²⁷ Tragična nesreća Dubrovnika pogodila je Frana višestruko. Prekinula je grubo i naglo bezbrižnu mladost, lišila ga staratelja i hranitelja, omela njegove daljnje životne planove i bacila ga u vrtlog surove borbe za spašavanje ljudskih života i očuvanje materijalnih dobara. Tek što je bio primljen u Veliko vijeće 26. X 1668. godine,²⁸ dopala ga je dužnost »ufičala« najprije za izgradnju smještaja namijenjenog stranim majstorima potrebnim gradu u njegovoj obnovi,²⁹ a odmah zatim za popravak kuće na Pilama namijenjene nadbiskupu.³⁰ A čim je majka mu Ore dobila dozvolu da može založiti odnosno prodati dio zemlje na Šipanu, trebalo je popraviti obiteljske kuće u Pustijerni koje su također stradale u potresu.³¹

I dok se grad podizao iz ruševina i istovremeno branio od pljačkaša i naoružanih bandi što su upadale u granična područja Republike, palili i haraćili po njoj, Frano je obavljao razne poslove u službi Republike kao i svi ostali punoljetni dubrovački plemići sudjelujući putem brojnih funkcija u obnovi grada, očuvanju Republike, reguliranju svakodnevnog života u njoj. Međutim, i onda kada je obavljao dužnost činovnika solana kao na početku svoje činovničke karijere 1669. godine,³² i poslije u nekoliko navrata (1672, 1675, 1678. godine)³³ ili pak općinskog advokata 1670. godine,³⁴ kad je izbivao iz Dubrovnika jer je bio knez u Slanom, 1671, 1680—1 i 1683—4. godine,³⁵ u Župi 1673.³⁶ i na Mljetu 1676. godine³⁷ ili kad je nekoliko godina zaredom, 1681. odnosno 1682, 1684, odnosno 1685, bio član kolegija apelacije,³⁸ nije mu se zacijelo pružila prigoda da s prihodima od tih općinskih službi poboljša svoje materijalne prilike. Najljepše godine proveo je u oskudici svake vrste, u naporima za obnovu grada, opterećen uspomenu na strahote proživljene za vrijeme potresa i nakon njega, na tragično izgubljenog oca. A kako su izgledi da se opće stanje izmijeni na bolje bili slabi, nikakvi, to je i mogućnost za prevladavanje posljedica preživjelih nevolja bila ograničena. Zacijelo su upravo te okolnosti stvorile od Frana nezadovoljna čovjeka koji se teško uklapao u nove životne tokove, pa i u tokove kulturnog života u gradu. Na takva nas razmišljanja upućuju, s jedne strane, pjesnički radovi Frana Getaldića, a s druge, neki značajni kulturni događaji u Dubrovniku koji su okupili, na zajedničkom poslu, i gotovo sve ljude od pera i kazališne entuzijaste i glumce amatere, ali se među njima ne spominje Frano Getaldić.

Pjesnička zbirka kojoj je don Luka Pavlović dao ime *Razlika skladanja Gosp. Frana Getaldića nazvana Kruhoradić vlastelina dubrovačkoga* uredno je i kaligrafski ispisana, nešto malo ilustrirana, tek toliko da se odijeli prvi dio od drugoga i da se naglasi osnovni moto drugoga dijela (Nil tempore

velocior et morte propinquior). Međutim, drugi dio zbirke nije bio završen, pa ga je svojom rukom dopunio don Luka Pavlović unijevši u zbirku već ranije spomenute pjesme *Zgovor duše bogoljubne i Vrhmu muke Gospodinoe*. Manja praznina vidljiva je i u prvom dijelu zbirke. Manjkaju, naime, dvije stranice, 57. i 58, očito istrgnute, a sigurno nisu bile prazne jer su na 56. označena početna slova, kojima je započinjao prozni prilog ili pak stihovi na idućoj stranici. Pjesnički sastavi Getaldićevi, uzevši u cjelini, zaista su raznolika sadržaja. Uz pjesme ispjevane u povodu smrti pojedinih ličnosti, tu su i one složene na temu ženidbe, rođenja, čovjekove smrti. Neke su posvećene određenim događajima i ličnostima, dok su druge ispjevane u pohvalu Dubrovnika i njegovih relikvija, u pohvalu slikarstva i pjesništva. Motiv zime, gladi, oskudice i besparice sasvim razumljivo našao je mjesta u njegovim pjesničkim preokupacijama. I nekoliko bizarnih tema zaokupilo je pažnju našeg pjesnika, pa je svoja razmišljanja o njima prenio u pjesmu o gavranu npr., o buhi, o anatomiji. Sasvim diskretno, gotovo nezamjetljivo, provukla se u zbirku i jedna pjesma koja govori o ljubavi.³⁹ Veći broj stihova inspiriran je temama religioznog sadržaja koje su i inače dominirale u tom vremenu katoličke obnove. U njima se zaziva božje milosrđe, ukazuje na bezgraničnu ljubav božju, skrušeno priznaju grijesi mladosti, ističe ispraznost svjetovnih dobara i s tugom podsjeća na prolaznost čovjekova bitisanja na zemlji. Jedan poduži prozni sastav posvećen je vremenu, tom velikom blagu koje ne osjećaš dok ga uživaš, a kad ga uzmanjka, »žalost je neizrečena er izgubljeno iznač se ne može«. Inače se prozni sastavi javljaju u zbirci samo nekoliko puta, i to kao »argomento« — sadržaj ispred određene pjesme. Svi ostali Getaldićevi sastavi ispjevani su u stihu, i to u prvom dijelu zbirke gotovo svi na talijanskom jeziku dok je drugi dio pisan mahom hrvatskim jezikom. Vrijeme nastanka bilo kojeg pjesničkog sastava iz Getaldićeve zbirke stihova nije nigdje naznačeno. Ipak moguće ga je ponekad naslutiti i otkriti prema događajima koji su u pjesmama apostrofirani ili prema pojavama na koje su pjesme ukazivale.

Tako, na primjer, već prvoj pjesmi iz Getaldićeve zbirke moguće je odrediti vrijeme nastanka. Ispjevana je, naime, u povodu smrti Nikolice Bunića, dubrovačkog poklisara koji je umro u tamnici u Silistriji kao zatočenik velikog vezira Kara-Mustafe.⁴⁰ Pa ako je Getaldić poemu započeo stihovima:

*Con flebil accenti e voce già mesta
piango la morte a lacrime di sangue*

onda je zasigurno ispjevao nakon vijesti o Bunićevoj smrti kolovoza 1678. godine koja je i inače bolno odjeknula u Dubrovniku.

Nećemo zacijelo pogriješiti ako kažemo da su i ona četiri Getaldićeva pjesnička sastava kojima nastoji predočiti glad, zimu, oskudicu i besparicu što je nastalo u tim teškim vremenima nakon potresa. Tko je barem jedanput doživio nalet zime i mraza u Dubrovniku kad, kako kaže Getaldić, »Gvozdje puca, drvo i kami«⁴¹ onda može da povjeruje da je Getaldić ispjevao jedan sonet *Con occasione che non si sentiva suonar l'orologio per esser impedimento del ghiaccio che l'ingombra*.⁴² Ako toj nevolji pridodamo još i glad i oskudicu, onda je slika životnih prilika u Dubrovačkoj

Republici koje je Getaldić ocrtao u tih nekoliko pjesama umnogome potpuno. Getaldić uspoređuje glad ne samo s kugom i ratom nego i sa smrću,⁴³ i od svih tih nedaća upravo glad smatra najstrašnijom:

*Che se morte è cruda, e troppo severa,
Al paragon di fame ella è leggiera*

Novčanu pak oskudicu, koja se pojavila kao posljedica ekonomske krize i teško opterećivala mnoge pripadnike dubrovačke vlastele, Getaldić je izložio u pjesmi na talijanskom jeziku *Tra le quattro malattie le più gravi che patisce l'uomo, la più incurabile è quella di non haver denari*⁴⁴ i u prvoj strofi iskazao svu težinu nevolja koje i njega nisu mimoišle:

*Dol di testa, dol di denti, di podagra, e calcolo,
Questi sono i tormenti, inventati dal diavolo
Ma fra tutti questi mali, il pessimo non ha pari
Prova pene infernali l'uomo privo di denari.*

Getaldićeva slika Dubrovnika i života u njemu nije uvijek tako teška, mučna, otužna. Znao je ponekad obojiti i svjetlijim tonovima kao u poemi u pohvalu grada, njegovih gordih zdanja i palača, hramova i relikvija⁴⁵ koji su naznačeni već u prvoj strofi poeme:

*Ragusa da che fu Città fondata
Di superbi edifizij, palaggi si rari,
Abbellita anche fu ed adornata
Di sacri Tempij e di ricchi altari*

To što je prvoj pjesmi iz Getaldićeve zbirke bilo moguće odrediti vrijeme nastanka, ne znači ipak da su svi ostali pjesnički sastavi nastali nakon 1678. godine. Istina, jednu bi skupinu pjesama, i to upravo one što govore o teškim životnim prilikama u Dubrovniku, bilo moguće približiti tom vremenskome terminu ili ga još pomaknuti unatrag bez obzira na to što se Getaldićevi životni uvjeti nisu ni kasnije mnogo poboljšali. A to pak znači da su njegovi pjesnički sastavi bili plod zrelijih godina i da su nastajali u punom jeku Getaldićeve društvene angažiranosti i obiteljskih preokupacija, možda dok je obavljao dužnost revizora općinskih prihoda (1686,⁴⁶ 1688, 1692, 1694, 1697. godine),⁴⁷ ili općinskog komornika (1686, 1689, 1691, 1694. god.),⁴⁸ ili pak »justiciera« (1688, 1691. god.),⁴⁹ blagajnika u carinarnici (1693, 1695. god.),⁵⁰ činovnika u općinskoj žitnici (1689, 1692, 1694, 1697. god.),⁵¹ dok je bio na dužnosti kneza u Slanom (1690, 1697. god.),⁵² u Stonu (1696, 1703, 1704, 1716, 1717. god.),⁵³ na Šipanu (1702),⁵⁴ dok je obavljao poslove suca za kriminalne parnice (1706. god.).⁵⁵

Nemamo točnih podataka o tome kad se zapravo Frano oženio, nedostaju, naime, matice vjenčanih iz tog razdoblja. No to je moglo biti najkasnije u prvoj polovini 1689. godine jer mu je žena Ore rodila istoimenu kćer 24. II 1960. godine.⁵⁶ Frano je tada bio na pragu četrdesete godine života, dok mu je žena Ore bila mlađa gotovo dvadeset godina. U Franovoj

su kući bile, dakle, tri žene istog imena: majka Ore, žena Ore i kći Ore. I upravo pri spomenu tih triju žena prisjećamo se nekih njegovih pjesama i sentenci posvećenih ženama i kao da u tim ženama tražimo uzroke i razloge njegovih iskustava i mišljenja o ženama. Getaldić se ne protivi instituciji braka, što je razumljivo, ali smatra da nije moralno osnovati porodicu ako čovjek nije u stanju osigurati joj život dostojan svoga porijekla i svog staleža te ako ne može časno i pošteno priskrbiti za svoju obitelj jer

*Trudno je na svijeti, na ova vremena
Moć lasno živjeti muž, djeca i žena*

kaže Getaldić u pjesmi već spomenutoj *Avvertimento salutare . . .*⁵⁷ ili u istoj pjesmi:

*Ubog bit odveće stvar je zla jur za rit:
Nu nije gore nesreće s dječicom gladan bit*

Međutim, svi ti razlozi nisu ono najbitnije što je Getaldić htio reći. Poslužilo mu je zapravo kao povod i opravdanje da iznese svoja mišljenja i saznanja o ženi — naravno negativna. I to zato jer ga lišava u prvom redu najvećeg dara — slobode budući da

*Žena nju odnosi i bježi s njom hrlo
A mužu donosi verige na grlo⁵⁸
a nema načina da se veriga oslobodi
Er može s vremenom iz ropstva uteći
A s hudom jur ženom slobodu vik steći⁵⁹*

pa prema tome

Ti žive bez ropstva ki žene neima⁶⁰

I kad već takve neugodnosti žena sa sobom donosi, onda ni ženidba ne može biti drugo nego najteža pokora, kako je i prozvan jedan Getaldićev epigram. I najtežem grešniku koji na duši nosi mnoge ljudske živote bit će oprošteno ako se oženi jer

*Može li se veća i gora
S hudom ženom nač pokora?⁶¹*

pita se Getaldić i kao poantu ovih svojih pogubnih tvrdnji izriče u zaključnom stihu jednog soneta bez naslova na talijanskom jeziku⁶² najtežu osudu žene:

Origine essa è di tutti i mali.

Možda ipak nije puka slučajnost što je upravo ovu temu odabrao i dubrovački pjesnik Frano Lalić, i u pjesmi *Bestužanstvo* razradio te imantne negativne osobine žene izražene u vidu teze koja mu je poslužila kao moto: *Causa mali tanti femina sola fuit*. Lalić je, naime, bio član *Akademije ispraznijeh* i za jedan od redovnih sastanaka toga skupa trebalo je

da izloži spomenutu tezu.⁶³ Bilo je to 1699. godine kad je oživio rad *Akademije ispraznijeh* ne samo zato jer je u Sponzi dobila prostorije za rad nego što je okupila i veći broj novih članova.⁶⁴ Možda je upravo ta teza o »hudoj ženi« koja se raspredala na skupovima članova *Akademije* potaknula i Getaldića da svoja razmišljanja i saznanja izloži u nekoliko svojih pjesama. I to za sebe osobno, jer Getaldić nije bio član *Akademije*. Razloge možemo samo naslućivati. Možda mu to društvo, odnosno neki njegovi članovi, nisu bili po volji, možda nije odobravao njihov način rada, a mogao je razlog njegova odsustvovanja biti i do njega samoga. Ipak, pratio je rad *Akademije*, cijenio neke njene članove, a to je svojim pjesmama i dokazao. Jedan je sonet ispjevao u čast učenog benediktinca Lodovika Morena koji je 1709. godine izabran za teologa Republike. U Dubrovniku je stekao prijatelja i poštovalaca i kao dobar propovjednik i kao učitelj mladih ljudi. Za člana *Akademije ispraznijeh* izabran je 1711. godine,⁶⁵ pa je zacijelo u to vrijeme i nastao Getaldićev sonet *In lode del Molto Reverendo P. D. Lodovico Moreni, Accademico, Poeta, Teologo e Predicatore* »di saper tramontana e polo.«⁶⁶ U dva soneta zalagao je smrt uvaženog člana *Akademije* Điva Bučića⁶⁷ koji je ličnim zalaganjem mnogo pridonio da se održi kontinuitet i nivo rada u *Akademiji*:

*Facendo spirar in ogni parte
La bella virtù, ingegno e arte,*⁶⁸

Đivo je umro 1712. godine, a uskoro zatim zamire i rad *Akademije*, pa se ona dvorana u Sponzi koja je ponekad služila za književne razgovore i dogovore njenih članova opet počela pretvarati u igračnicu.⁶⁹ Od plemenitih, dakle, namjera na oživljavanju kulturnog života i književnog rada posebno, nije ostalo mnogo. Iznevjerene su nade i očekivanja i članova i pokretača *Akademije*, njenih prijatelja i poštovalaca jer nije izvršila zadatke, što sve Getaldić u pjesmi ispjevanoj u čast *Akademije*⁷⁰ otvoreno poručuje:

*Otiosi eruditi, che persuaso
Haveste l' otio di bandir e di fugire
Col introdur la virtù per far fiorire
Le ghirlande d' alor sul monte Parnaso.
Hor piangon le Muse col Dio Apollo
Mirando sul soglio la Dea Fortuna
E vedendo per giocar ciascun s'aduna . . .*

Možda zato jer nije bilo član *Akademije ispraznijeh* ili zato jer nije ispunila očekivanja na planu književnosti i kulture, što nije bilo postojanosti i dosljednosti u njenu radu, Getaldić se odlučio osnovati drugu buduću da to nije bilo neobično u to vrijeme procvata akademija ne samo u Dubrovniku nego i duž jadranske obale i u susjednoj Italiji. Bila je to *Akademija od šturaka* da bi to ime poslije zamijenila u *Akademija degli Invidiati*.⁷¹ Osim Getaldića, koji je bio njen predsjednik, poznata su još dva člana: Antun Gleđević i Pero Kontista. Prijem u tu novu *Akademiju* bio je mno-

go jednostavniji jer bez prethodnog izbora mogao je svaki zainteresirani građanin slobodno pristupiti. Službeni jezik *Akademije* bio je »slovinski« i talijanski (*lingua volgare*) i pjesnički radovi mogli su se izlagati na jednom od ta dva jezika.⁷² Od te trojice članova *Akademije* najmanje je bio poznat rad Pera Kontiste iako su ocjene njegovih stihova od strane suvremenika i poznavalaca bile odreda negativne.⁷³ Čini se da je Gleđević bio ipak drugačijeg mišljenja kad je u *Prodecama G. kavalijera Mandrislava* zapisao:

*I Contista znani Pero
Svi Pjevôci koga sciene*⁷⁴

Nema sumnje da su ta trojica članova *Akademije od šturaka* imala ponešto zajedničko; na primjer, loše životne prilike, otpor prema nekim događajima i pojavama, u prvom redu prema *Akademiji ispraznijeh*, način izražavanja negodovanja i kritike putem satire i satiričnih tonova svojih pjesama.⁷⁵ Koliko su godina tako djelovali, kad su uopće počeli s radom i kad su prestali, ne znamo. Je li smrt članova bila razlog raspada *Akademije* ili su se razišli još u životnoj snazi — ni to ne znamo. Jesu li se i u toj *Akademiji* smjenjivala razdoblja intenzivnijeg rada sa zastojećima, te tko su sve i koliko je uopće bilo članova u *Akademiji* — ostat će i dalje bez odgovora.

Frano nije dugo poživio u braku. Žena mu Ore umrla je u četrdesetogodišnjem životu 2. VII 1709.⁷⁶ Nekoliko godina prije, točnije 1702, umro mu je i brat Mato (Alfons Bazilio) dok je vršio dužnost stonskog biskupa.⁷⁷ Jedina kći Ore već se bila udala. Njoj je Frano već 1704. godine namijenio sva svoja pokretna i nepokretna dobra čim se uda za Šiška Mata Šiška Gundulića. On se, pošto se oženi, trebao preseliti u kuću ženinih roditelja pod uvjetom, naravno, da ih poštuje i pomaže. Pa ako se to zajedničko življenje ne bi svidjelo Šišku Matu, mogao se zajedno sa ženom udaljiti, ali bez ženina miraza. Ako pak Franu ne bi bio po čudi, dobio bi polovinu imanja i svakako otkaz. Frano je sačinio pismeni ugovor s budućim zetom u ljeto 1704. god. u Stonu,⁷⁸ upravo u vrijeme dok je obavljao dužnost stonskog kneza. Kći mu Ore imala je tada samo četrnaest i po godina, pa je vjenčanje vjerojatno nešto kasnije uslijedilo.

U Getaldicevoj zbirci ima jedna pjesma na talijanskom jeziku s poduljim naslovom *La solecitudine d'un amico mio per farmi prender la prima tonsura*⁷⁹ u kojoj, u formi prijateljskog uvjeravanja, Getaldić iznosi razloge što ga potiču da napusti svjetovni život i da to vanjskim izgledom pokaže:

*Spoglia ormai queste mondane vesti
D' apparente beltà, e con impegno
La Sacra Toga, che a Dio prometesti
Prendila presto, e lasci il mondo indegno*

Ovakva razmišljanja bila su priličnija mlađim Getaldicevim godinama, iako se ne može isključiti mogućnost da su se ispoljila i mnogo kasnije kad je Frano ostao udovac. To prije jer je tim putem pošao svojedobno i njegov stariji brat Mato pa se moglo očekivati da barem jedna muška glava ostane u kući. Ali nakon smrti brata, a kasnije i žene, te nakon zbrinjavanja

kćeri Ore, bilo je prilike da se da maha i ovakvim željama. Možda su na njih djelovali vješti i utjecajni propovjednici poput L. Morena kojega je Frano neobično cijenio. No unatoč tim vanjskim poticajima, a i unutrašnjim porivima, nije došlo do napuštanja svjetovnog života i oblačenja redovničke halje možda iz razloga na koji sam Frano u jednoj pjesmi⁸⁰ ukazuje »spozno sam dockna odveće tužno s' grijeha biće moje.« Ipak bilo je još vremena da se zaziva »blagodarnost višnja« i da se skrušeno moli oprost zbog počinjenih grijeha. Otadž vjerojatno potječu i njegova intenzivnija razmišljanja o prolaznosti svega u životu, što je ostavilo traga i u njegovim pjesmama:

*Vlast, bogatstvo, dika i ine
Čestitosti kê se zovu
Sve prohodu bez krepčine
Dohodu istom u njihovu*⁸¹

i o onom posljednjem danu i času:

*u ki treba
S, svijeta ovoga veće poći
Strašni na sud Kralja od Neba*⁸²

Ta razmišljanja nisu zacijelo bila posljedica Franove konverzije kao što je doživio i proživio njegov prijatelj i suradnik Antun Gleđević⁸³ nego odmaklih godina, kako je i sam Getaldić izjavio:

*Na svijetu imat er ne mogu
Za krivine mē cviliti
Dilje vrijeme neg' mi mogu
Stara ljeta dopustiti*⁸⁴

Od trojice poznatih nam članova *Akademije od šturaka* koji su neko vrijeme zajedno djelovali smrt je otrgla najprije Frana Getaldića. Samo dva mjeseca poslije umro je i Pero Kontista.⁸⁵ Gleđević je, međutim, poživio još punih osam godina. Getaldić je umro 24. decembra 1719. godine i bio sahranjen u franjevačkoj crkvi.⁸⁶ Imao je tada nepunih sedamdeset godina. Testament nije sačinio, kako je nešto kasnije izjavila kći mu Ore.⁸⁷ Možda i zato jer je već odavno prenio sve što je posjedovao na zeta Šiška Mata Gundulića s kojim je, u zajedničkom domaćinstvu, trebao poživjeti do kraja života.

Mnogo zadovoljan nije valjda bio ni prije dok je obavljao različite poslove u gradu ili službovao po raznim mjestima Republike privređujući na primjer 20 ili izuzetno 30 groša na dan kao knez Stona, ili još i jedan škud više na dan kad je istovremeno nadzirao i prodaju soli,⁸⁸ da bi opet godinama otplaćivao dug zbog manjka žita⁸⁹ ili ulja⁹⁰ koji je nastao u vrijeme njegova nadzora. A još manje je bio sretan i zadovoljan kad je iz nužde zalagao ili prodavao zemlju, pa i kuće iz uobičajenog razloga udaje ili odlaska u samostan njegove jedine kćeri koja je u prvom od takvih njegovih zahtjeva iz 1698. godine⁹¹ imala tek osam godina. Frano je očito imao dovoljno razloga da se i u pjesmi⁹² požali na svoju zlu sudbinu:

*Astri celesti, che ad altri benigni
Su bel campo del ciel lieti splendete;
A me sol funesti, perchè maligni
Influssi del ciel sempre piovete*

i da rezignirano rezimira svoj životni put:

io vissi al mondo già mai felice.

O pjesniku Franu Getaldiću već je zabilježena, istina bez detaljnijeg obrazlaganja, djelomična ocjena kako njegove poezije, tako i njegova doprinosa književnim tokovima u Dubrovniku u godinama poslije velikog potresa. Točna je i pri tom iznesena konstatacija da se ocjena u cjelini neće mnogo izmijeniti ni nakon proučavanja njegovih dvaju kanconijera.⁹³ Ali se zato ona mogla bolje obrazložiti, dopuniti i djelomično korigirati.

Getaldić je bio đak isusovačke škole, iz koje je zacijelo ponio ne samo solidno školsko znanje nego i životno usmjerenje kao temelj svoga budućeg životnog puta. I njegov se književni interes i ukus razvijao i sazrijevao na tradiciji domaćeg stvaralaštva, na djelima dubrovačkih pisaca koja su se uvijek iznova prepisivala. Ni njemu zacijelo nisu bila nepoznata ni djela talijanskih pisaca koja su na razne načine stizala u Dubrovnik te rado se i često čitala.

Vrijeme u kojem je živio i djelovao Getaldić, a to je ono nakon velikog potresa, bilo je bremenito ekonomskim i političkim teškoćama koje nisu ostavljale dovoljno prostora za jači razmah kulturnog života. Ali i tada se našlo pojedinaca koji su usprkos tom teškom vremenu i svojim skromnim pjesničkim snagama davali oduška u svojim pjesmama, željama, patnjama, razmišljanjima. Pa bilo da su se javljali s prigodnim stihovima ili pak s nabožnim pa i satiričnim ili sa svima njima usporedo kao Frano Getaldić, ostavili su nam u njima ne samo djelić sebe i svoga vremena nego su upravo tim svojim doprinosom očuvali neprekinuti lanac književnog stvaralaštva u Dubrovniku i ispunili prazninu svojim skromnim pjesničkim priložima. Zato i Getaldićeva poezija ima u prvom redu kulturno-historijsko značenje no ona je istodobno i književna tvorevina, razumljivo, određenog stupnja i dometa.

I onda kad je Getaldić pisao na materinskom jeziku služeći se starijom pjesničkom formom — dvanaestercem ili mlađim osmeračkim kvartinama, kad se nosio s talijanskim jezikom upotrebljavajući formu soneta ili jedanaesterca, nisu to bili stihovi koji su se lako pamtili jer nisu tekli neusiljeno, poletno. Pa ipak se moglo i moralo uočiti u tom mnoštvu stihova barem ono nekoliko pjesama u kojima su evocirani poneki karakteristični detalji iz života u Dubrovniku u drugoj polovini XVII stoljeća i u osvit XVIII. Možda je zbog svega ovdje iznesenog bilo vrijedno oteti zaboravu i Frana Getaldića Kruhoradića.

¹ *Runje i pahuljice. Pjesni porugljive i pastirske ponajveć Dubrovačke*. Zagreb 1866—68.

² *Runje i pahuljice*, str. 108—109.

³ *Ibidem*, str. LVII

⁴ *Razlika skladanja gosp. Frana Ghetaldicja nazvana Kruhoradić vlastelina dubrovačkoga*. Ms 30 (415) Historijskog arhiva u Dubrovniku, str. 24—28.

⁵ *Djela Injacija Gjorgji (Ignjata Đorđića)*. Knjiga prva. Za štampu priredio M. Rešetar. Stari pisci hrvatski, knj. XXIV, str. 347—351. Iako se pjesma ne pripisuje u svim rukopisima Ignjatu Đurđeviću nego i drugim autorima, Gledeviću i Getaldiću, Rešetar je unio u Đurđevićeva djela (usp. str. XXV i bilješka 2).

⁶ Cfr. *D. Pavlović, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku*, Zbornik Instituta za proučavanje književnosti SAN knj. 2, Beograd 1952, 27—38.

⁷ Navest ćemo samo nekoliko primjera iz XVII stoljeća, od kojih se posljednjih pet odnosi na Frana Getaldića: *Veneditae Cancellariae* 91 (1626—1629), 83'—84'; *Ibidem*, 108 (1676—1681), 62'; *Ibidem*, 110 (1685—1688), 93—3'; *Ibidem* 114 (1696—1701), 83'—84'; *Ibidem*, 104 (1667—1670), 76'—77'; *Ibidem*, 108 (1676—1681), 14 i 91—92; *Ibidem*, 110 (1685—1688), 99'—100 i 100'—101. Dokumenti su iz Historijskog arhiva u Dubrovniku.

⁸ *Dubrovnik Zabavnik Narodne štionice Dubrovačke* za godinu 1868, Split 1868, 116.

⁹ *Offycize Blascenae Dievizae Mariae...*, U Mlezijem 1869, 265—270.

¹⁰ *S. Dolci*, Fasti litterario — ragusini, Venezia 1767, 20—21.

¹¹ *F. M. Appendini*, Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura d' Ragusei II, Ragusa 1802, 310; *S. Gliubich*, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, 142; *P. J. Šafarik*, *Geschichte der südslavischen Literatur II. Illyrisches und Kroatisches Schriftthum*, Prag 1865, 158.

¹² *P. Kolendić*, Izveštaj o naučnom radu na Primorju, Glasnik SAN I, 3, Beograd 1949, 498.

¹³ Liber baptizatorum 2, 49.

¹⁴ »Ja znam u moje djetinstvo kad je gradio Miho Bošković drievu u Gružu da je *g. Simo Kruhoradin* činio usječ u bošku koji počinje od suproč Brodaca put Stona... batale i madiere za rečenoga drieva...« izjavio je na sudu Matko Petrov iz Zatona, kmet Šiška Mata Š. Gundulića. Kada je upravo taj »bošak« pretrpio štetu, javio se vlasnik Frano Sima Getaldića tvrdeći »che il bosco era suo...«, a poslije tega *g. Šiško* sjeko je ondi batale veće puta, i rečeni bošak sveđ se zvô da je *Kruhoradića...*« (*Lamenta del criminale* 55/1709—1710), 99, 275 i d.)

¹⁵ Umro je 1666. godine. *Speculum XVII st.*

¹⁶ Tu je dužnost obavljao od 1664. do 1679. god. *D. Farlati, Illyricum Sacrum* T. 6, Venetiis 1800, 358.

¹⁷ *M. Rešetar*, Nova dubrovačka vlastela, Dubrovački list br. 13/1925.

¹⁸ *Pacta matrimonialia* 12 (1617—1659), 85.

¹⁹ *Diversa Notariae* 140 (1659—1681), 55—56; *Diversa de foris* 101 (1665—1666), 206'—208'.

²⁰ Liber baptizatorum 1, 74'.

²¹ *Testamenta Notariae* 72 (1693—1702), 52—57; *D. Farlati*, o. c., T. 6, 360.

²² Liber baptizatorum 2, 22'.

²³ Liber matrimonialium 2, 172.

²⁴ *D. Pavlović*, O školskim prilikama u Dubrovniku XVII veka, Prilozi za knjž., jezik, istoriju i folklor XV Beograd 1935, 78—82.

²⁵ *M. Pantić*, Jevreji u dubrovačkoj književnosti, P. o. Zbornik 1 Jevrejskog istorijskog muzeja, Beograd 1971, 226.

²⁶ *M. Pantić*, o. c., 225 i dalje.

²⁷ *Speculum XVII st.*

²⁸ *Ibidem*.

- 29 Consilium minus 83 (1668—1681), 43.
 30 Ibidem, 56.
 31 Ibidem, 87'.
 32 Ibidem, 76.
 33 Speculum XVII st.
 34 Ibidem.
 35 Ibidem.
 36 Consilium maius 46 (1672—1676), 35.
 37 Consilium maius 47 (1676—1680), 7.
 38 Speculum XVII st.
 39 Poema sopra l'Amore allusivo alla stagion di caldo più cocente che è nel mese di Agosto str. 40.
 40 In funere di quondam S. Nicolò Giovanni di Bona ambasciatore alla Porta Ottomana da cui incarcerato e morto in Silistria Poema.
 41 To je početni stih Getaldičeve pjesme In tempo della Carestia grande e penuria di grano Composizione poetica str. 75.
 42 Str. 74.
 43 Pjesma bez naslova str. 76.
 44 Str. 45.
 45 In lode della Città e sue Reliquie Poema str. 16.
 46 Speculum XVII st.
 47 Consilium maius 49 (1684—1690), 202—202'; Ibidem 50 (1690—1696), 53—54. 198; Ibidem 51 (1697—1704) 2'.
 48 Speculum XVII st.
 49 Consilium maius 49, 193—193'; Ibidem 50, 24'.
 50 Consilium maius 50, 102', 214'.
 51 Speculum XVII st.
 52 Consilium maius 49, 266; Ibidem 51, 4'.
 53 Speculum XVII i XVIII st.
 54 Consilium maius 51, 177'.
 55 Speculum XVIII st.
 56 Liber baptizatorum 6, 36'.
 57 Str. 25.
 58 Avvertimento salutare... str. 26.
 59 Ibidem str. 27.
 60 Ibidem str. 28.
 61 Početni stihovi posljednje kvartine iz već spomenute pjesme *Najteža pokora*. U Getaldičevoj zbirci pjesma nema naslova str. 29.
 62 Str. 30.
 63 M. *Deanović*, Odrazi talijanske akademije »degli Arcadi« preko Jadrana, Rad JAZU 250, 86—89.
 64 M. *Deanović*, o. c., Rad JAZU 248, 29—31.
 65 Ibidem, 88—90.
 66 Str. 41.
 67 Nella morte dell' Ill. Signor Giovanni Bona Accademico s'allude al nome e cognome del medesimo str. 7.
 68 Početni stihovi iz treće kvartine drugog soneta In morte del Signor Giovanni Bona str. 8.
 69 M. *Deanović*, o. c., Rad 248, 41.
 70 In lode dell' Accademia delli Otiosi Eruditi str. 20.
 71 M. *Pantić*, Dubrovački pesnik Antun Gleđević, P. o. Glas SANU CCXL. knj. 5 Odelenje lit. i jez., Beograd 1960, 84.
 72 Ibidem, 84.
 73 Ibidem, 85 i bilj. 64.
 74 Ms I b 67 u Arhivu JAZU u Zagrebu.
 75 M. *Pantić*, o. c., str. 85.
 76 Liber mortuorum 4, 48.
 77 Lettere di Ponente 42 (1699—1703), 237; D. *Farlati*, o. c., T. 6, 360.
 78 Diversa Notariae 142 (1707—1750), 3' t-4 t, 4 t-4 t'.

- ⁷⁹ Str. 51.
⁸⁰ Bez naslova, II dio zbirke str. 28.
⁸¹ Dobara svjetovnijeh ispraznost II, str. 13.
⁸² Vrh u tančine suda Božjega II, str. 23.
⁸³ *M. Pantić*, o. c., 86.
⁸⁴ Pjesma bez naslova II, str. 28.
⁸⁵ 26. II 1720. Liber mortuorum 5.
⁸⁶ Ibidem.
⁸⁷ Diversa de foris 146 (1723—1724), 197'—200.
⁸⁸ Consilium minus 88 (1701—1708), 122'.
⁸⁹ Consilium rogatorum 123 (1677—1679), 18'—19; ibidem 125 (1681—1682), 128; ibidem 137 (1700—1702), 13'—14.
⁹⁰ Consilium rogatorum 129 (1687—1688), 115'.
⁹¹ Consilium maius 51 (1697—1704), 69.
⁹² Zabilježena je pod naslovom *Incomincia la canzonetta poetica allusiva alle stelle fatali della mia insegna* str. 46—50.
⁹³ *M. Pantić*, o. c., 84—85; *Pesništvo renesanse i baroka*, Priredio M. Pantić, Beograd 1968, 239.

FRANO GETALDIĆ KRUHORADIĆ (1650—1719)

by Nada Beritić

The Dubrovnik poet Frano Getaldić Kruhoradić was until lately known by a few of his poems, and by the Academy of Crickets which was founded by him. The authoress enriches to some extent our knowledge of his life and work in the light of newly discovered data found in the archives.

The collection of poems by Getaldić, entitled »Razlika skladanja« (»Various Compositions«) containing, besides his poetry in Italian language (written on the occasion of important events or in honour of various personalities), a number of verses inspired by religious themes, is the object of this analysis.